

ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРНИ ҚЎЛЛАШДАГИ МУАММОЛАР

Гадоймиров Бекзод Обиджон ўғли

ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси
ва криминология кафедраси ўқитувчиси капитан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7416880>

Инсон ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва ўзининг яшаш ҳудудида эркин, тинч ва фаровон яшаш қанчалик муҳим ҳаётий жараён эканлигини яна бирбор атрофдаги бўлаётган нотинчликлардан азият чекаётган фуқаролар мисолида тушуниб етмоқда. Инсоннинг ўз ҳаёт йўлида эркин ва фаровон яшашлик учун турли тўсиқлар мавжуд. Ушбу тўсиқлардан бири инсоният курашиб келаётган жиноятчилик оламидир. Бугунги кунда инсонлар жиноят оламига турли сабабларга кўра кириб қолмоқда. Баъзан бу моддий етишмовчиликда, баъзан эса ҳуқуқий онгининг пастлигида, ёки назоратсизлик оқибатида жиноят содир этаётганлиги кўзга ташланмоқда.

Жиноятчилик охириги 30-40 йилда дунё бўйича 3-4, собиқ иттифоқ давлати ҳудудидаги республикаларда 6-8, АҚШда 7-8, Буюкбритания ва Швецияда 6-7, Францияда 5-6, Германияда 3-4, Японияда 1,5-2 баробар ўсган. БМТнинг маълумотлари бўйича дунёда жиноятчиликнинг ўсиши 5 фоизни ташкил этмоқда. Жиноятчиликни барвақт олдини олиш учун эса давлатлар томонидан кўплаб ишлар ҳамкорликда амалга оширилмоқда. Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликни барвақт олдини олиш ва ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни қайта тарбиялаш, жамиятга мослаштириш ҳамда жамиятда ўз ўрнини топишда ёрдам кўрсатиб келинмоқда.

Бизга маълумки ҳозирги кунда ҳуқуқбузарликнинг салбий оқибатларига қарши курашиш қарашларидан кечилиб, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш таъмоили илгари сурулмоқда. Ҳуқуқбузарлик содир этилишини олдини олиш, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни назорат қилиш ва қайта тарбиялашда ҳукуматлар томонидан норматив ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни бўлиб, унда ҳуқуқбузарликларни олдини олиш бўйича тўртта тури белгилаб берилган. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турлари қуйидагилардан иборат:

- ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси;
- ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси;
- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси;

-хуқуқбузарликларнинг вктимологик профилактикаси .

Хуқуқбузарлик содир этган шахслар билан алохида профилактик ишлар олиб бориш мақсадида хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирлари қонунда ўз аксини топган. Хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирлари қуйидагилардан иборат:

- профилактик суҳбат;
- расмий огоҳлантири;
- хуқуқбузарликни содир этиш сабалари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилиш;
- ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш;
- профилактик ҳисобга олиш;
- мажбурий даволанишга юбориш;
- маъмурий назорат .

Юқорида кўрсатиб ўтилган якка тартибдаги профилактик чора-тадбирларни самарали ва таъсирчанг қўлланилишида кўплаб муаммолар мавжуд. Жумладан, профилактик суҳбат жараёни аниқ белгиланган тоифадаги шахслар билан мунтазам равишда олиб бориш учун профилактик суҳбат олиб борадиган мансабдор шахсларнинг тизими аниқ тартибга солинмаган. Фуқаро билан профилактик суҳбат олиб бориш учун мансабдор шахслар турлича кўринишда олиб боришади. Мисол учун маълум бир мансабдор шахслар тилхат, тушунтириш хати ва номига расимга тушуб, фуқаро билан профилактик суҳбат олиб борилганлигини исботлаш учун фота илова тариқасида қилинган иш сифатида топширилади.

Якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирлардан яъна бири бу расмий огоҳлантириш ҳисобланади. Расмий огоҳлантириш – шахсга ғайриижтимоий хулқ-атворини давом эттиришига йўл қўйиб бўлмаслиги тўғрисида ёзма равишда тушунтириш, шунингдек хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсни хуқуқбузарлик содир этганлик учун жавобгарлик ҳақида огоҳлантиришдан иборат бўлган процессуал ҳаракат. Расмий огоҳлантириш хати, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 07 февраль кундаги “Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасаларнинг мансабдор шахслари томонидан чиқариладиган расмий огоҳлантириш шаклини ҳамда уни чиқариш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” 60-сон қарори ва ушу қарорнинг ижросини таъминлаш мақсадида

Ички ишлар вазирлигининг 2017 йил 25 август куни қабул қилинган “Ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида”ги 191-сонли буйруғи қабул қилинган бўлиб, унда Ички ишлар органларининг шахсга нисбатан «Расмий огоҳлантириш»ни эълон қилиш ваколатига эга бўлган ички ишлар органларининг мансабдор шахслари келтириб ўтилган. Ушбу буйруқда расмий огоҳлантиришни кимларга нисбатан қўлланилиши ва шакли белгилаб берилган. Бугунги кунда расмий огоҳлантириш бланкаси амалётда кўп қўлламаслик ва у ҳақида маълумотга эга бўлмаган мансабдор шахслар ҳам учрамоқда. Бунинг асосий сабаблари сифатида ИИО маъсул раҳбарлари, назорат қилувчи органларнинг иш юритувида бўлган ҳужжатлар таркибида бўлиши кераклигини ва ЖИБ судлар томонидан ҳуқуқбузарликка оид ишларни кўриб чиқиш вақтида белгиланган «Расмий огоҳлантириш» бланкаси талаб қилинмаётганлиги, расмий огоҳлантириш бланкасини тўлдириш биров мураккаб тарзидалиги ва ИИБ маъсуллари томонидан расмий огоҳлантириш бланкаларини ижрочиларга етказиб бераётганлиги ҳам кўзга ташланимоқда. Расмий огоҳлантиришга ваколатли бўлган хизматлар томонидан эса ўзларига қулай кўринишдаги, фақат бир томонлама кўринишга эга шакиллари қўллашмоқда ёки умуман қўлланилмайди. Ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда, унинг барвақт олдини олиш ва ҳуқуқбузарлик содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар аниқлаш, таҳлил қилиш, шунингдек, уларни бартараф этиш бўйича таъсирчан чора-тадбирларни қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Ушбу чора-тадбирлардан бири, ҳуқуқбузарликни содир этиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилишдир. Бугунги кунда “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг 32-моддасида “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ёки унда иштирок этувчи орган ёки муассаса, ўз ваколатлари доирасида, ғайриижтимоий хулқ-атворли шахслар, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарликлар содир этган шахслар ҳақида иш (ўқиш) жойидаги иш берувчини (маъмуриятни), яшаш жойидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини ғайриижтимоий хулқ-атворнинг ва содир этилган ҳуқуқбузарликнинг ҳолатларини, шунингдек уларга имкон бераётган сабаблар ва шарт-шароитларни кўрсатган ҳолда хабардор қилишга ҳақли” деб кўрсатиб ўтилган.

Ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида шахснинг иш (ўқиш) жойидаги иш берувчини (маъмуриятни) ёки яшаш жойидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини қуйидаги ҳолларда:

-шахс ғайриижтимоий хулқ-атворга эга эканлигини англаб етмаган ва қилган ишдан пушаймон бўлмаган ҳолларда;

-шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атвори унинг иш (ўқиш) жойидаги жамоага, шунингдек яшаб турган жойидаги маҳалла фуқароларининг тинчлиги ва хавфсизлигига таҳдид солиши ёки тарбияси ва руҳиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳолларда;

-шахсда ғайриижтимоий хулқ-атворнинг ёки ҳуқуқбузарлик содир этишга мойилликнинг шаклланишига тўртки берган омил ёхуд шахснинг ҳуқуқбузарлик содир этишига имкон берган шарт-шароит бевосита унинг иш (ўқиш) жойидаги жамоа ёки яшаш жойидаги фуқароларнинг муносабати ёхуд фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳаракатсизлиги (бефарқлиги, лоқайдлиги) билан боғлиқ бўлган ҳолларда хабардор қилиниши мумкин.

Аммо юқорида келтириб ўтилган ҳолатлар бўйича ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида шахснинг иш (ўқиш) жойидаги иш берувчини (маъмуриятни) ёки яшаш жойидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига хабар берилмасдан, мансабдор шахслар томонидан ўзларининг йиғма жилдлари учунгина хабарнома чиқариб қўйишмоқда. Бу эса ўз навбатида ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда самарадорликни камайтирмоқда.

